LAUSUNTO

Helsinki 9.9.2021

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Viite:
VNS 4/2021 vp lausuntopyyntö
Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Asia: VNS 4/2021 vp Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 220 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä yli 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja: Erja Saarinen, erityisasiantuntija, erja.saarinen@soste.fi, 050 433 4202

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto sisäisen turvallisuuden selonteosta.

Lausunnon keskeiset huomiot

Kansalaisjärjestöjen toiminta edistää monin tavoin ihmisten hyvinvointia, terveyttä ja osallisuutta, myös haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten. Toiminta vähentää eriarvoisuutta, ehkäisee ongelmia ja edistää näin laajasti sisäistä turvallisuutta. Selonteossa painotetaan turvallisuusuhkien juurisyihin puuttumista, ongelmien ehkäisyä ja haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien turvallisuuden parantamista. Näissä asioissa sosiaali- ja terveysjärjestöillä on paljon annettavaa.

Järjestötoiminnan ja kansalaisyhteiskunnan merkityksen ja viranomaisten yhteistyön niiden kanssa tulisi näkyä selonteossa enemmän, jäsentyneemmin ja konkreettisemmin. Koska järjestöt edistävät monin tavoin sisäistä turvallisuutta, niiden toimintaedellytysten turvaaminen on olennaista myös sisäisen turvallisuuden näkökulmasta.

Selonteossa viitataan useassa kohdassa päihteidenkäytön aiheuttamiin lukuisiin turvallisuusongelmiin. Asian suuri merkitys huomioon ottaen, asiaa ja ratkaisuja siihen puuttumiseksi käsitellään vähän.

Lapsistrategian sisältämät keinot parantaa kaikkien lasten oikeuksien toteutumista on syytä huomioida.

Ikääntyneiden turvallisuus on selonteossa liian suppeasti esillä.

Ilmastonmuutos aiheuttaa monia turvallisuusuhkia, jotka ansaitsevat enemmän huomiota.

Selonteon lähtökohdat ovat hyvät

Sisäistä turvallisuutta ei katsota selonteossa vain turvallisuusviranomaisten työn näkökulmasta vaan nähdään, että sitä luo muun muassa perustyö eri sektoreilla, elinkeinoelämässä ja järjestöissä. Sitä synnyttävät myös erilaiset yhteisöt ja ihmiset itse.

Laajan turvallisuuskäsityksen pohjalta otetaan huomioon turvallisuusongelmien juurisyyt ja monet seikat ihmisten arjen turvallisuudessa, muun muassa turvallisuuden tunne. Eriarvoisuuden, syrjäytymisen sekä köyhyyden ja huono-osaisuuden merkitys sisäisen turvallisuuden ja turvallisuuden tunteen heikentäjänä tunnistetaan, muun muassa 3.1.5., 3.1.6., 3.1.7., 3.3.2.

Laaja turvallisuuskäsitys ei kuitenkaan näy selonteon kaikissa kohdissa. Esimerkiksi turvallisuusuhissa keskitytään niihin seikkoihin, joista kerätään tilastoja. Tämän vuoksi huomiotta jäävät esimerkiksi vanhoilla tai vammaisilla ihmisillä toimintakyvyn puutteista syntyvät turvallisuusuhat. Ylipäänsä näiden ryhmien turvallisuus on vähän esillä.

Turvallisuusongelmien ehkäisyä ja niiden juurisyihin vaikuttamista painotetaan ja todetaan, että niihin *vaikutetaan tehokkaasti erityisesti muilla kuin turvallisuusviranomaisten toimilla. Työllisyys, koulutus, yhteiskunnallinen osallisuus, ihmisten terveys, vähäiset päihdehaitat ja korkea hyvinvointi laajasti muodostavat perustan hyvälle arjen turvallisuudelle, 2.3.*

Erot eri väestöryhmien turvallisuudessa ja turvallisuuden tunteessa kuvataan hyvin ja myös hyvin painotetaan panostamista turvallisuuden suhteen heikoimmassa asemassa olevien ryhmien turvallisuuteen. Nämä ovat ryhmiä, joita sosiaali- ja terveysjärjestöt tavoittavat ja tukevat.

Painotus on tärkeä ja ajankohtainen, koska koronapandemian vaikutukset ovat osuneet muita kovemmin jo aiemmin heikommassa asemassa olleisiin ihmisiin ja kasvattaneet eriarvoisuutta.

Väestön eriarvoistumisen hillitseminen ja ehkäisy on yksi poliittisen päätöksenteon keskeisimpiä tavoitteita, johon voidaan pyrkiä useilla keinoilla. Niistä tärkeimpiä ovat riittävän toimeentulon takaaminen ja kaikkien väestöryhmien hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. Sote-uudistuksessa on panostettava hyvinvointia ja terveyttä edistävään työhön, sekä vaikuttaviin sosiaali- ja terveyspalveluihin ja niitä tukevaan järjestötyöhön.

Järjestötoiminnan merkityksen ja yhteistyön niiden kanssa tulisi näkyä vahvemmin

Järjestötoiminnan ja kansalaisyhteiskunnan merkitys sisäiselle turvallisuudelle näkyy selonteossa melko vähän ja hajanaisesti. Yhteistyöstä järjestöjen kanssa mainitaan joillain alueilla, 5.4.1.,5.7.4., ja kolmatta sektoria aiotaan hyödyntää nykyistä enemmän viranomaisten tukena esimerkiksi häiriö- ja poikkeustilanteissa, 3.6.2. Vähemmälle huomiolle jää, että kansalaisjärjestöjen toiminta itsessään vähentää eriarvoisuutta ja edistää sisäistä turvallisuutta.

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen "kolmas sektori" muodostuu yli miljoonasta ihmisestä, sadoista tuhansista vapaaehtoisista ja noin 50 000 ammattilaisesta. Alan järjestöjen vapaaehtoisten työpanos vastaa arviolta 21 000 henkilötyövuotta.

Koska turvallisuuden lisäämiseksi painotetaan ongelmien ehkäisyä, tulisi järjestötoiminta ja sen tarvitsemat resurssit huomioida laajemmin. Myös halu parantaa haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien turvallisuutta perustelee laajempaa yhteistyötä järjestöjen kanssa.

Sisäministeriön selvityksen, 2021:21, mukaan seuraavat ryhmät ovat turvallisuuden suhteen haavoittuvimpia:

- maahanmuuttajataustaiset,
- seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt,
- vammaiset henkilöt,
- romanit,
- erityisen haavoittuvassa asemassa olevat (kuten huostaan otetut) lapset ja

- ikääntyneet (kuten muistisairaat) sekä
- heikossa sosioekonomisessa asemassa olevat ja
- syrjäytyneet henkilöt.

Järjestöt tekevät kaikkien näiden ryhmien kanssa monipuolista työtä ja tuovat esiin näiden ihmisten kokemia turvallisuusiuhkia. Työ vaikuttaa paitsi ihmisten arjen turvallisuuteen ja turvallisuuden tunteeseen, myös yhteisöjen ja laajemman yhteiskunnan turvallisuuteen.

Järjestöjen toiminta edistää monin tavoin sisäistä turvallisuutta. Se tarjoaa

- mahdollisuuksia osallistua, lähteä vaikuttamaan, mistä seuraa osallisuutta, merkityksellisyyden kokemuksia, luottamusta ja sosiaalista pääomaa
- tapaamisia arjessa matalalla kynnyksellä, ”kahvia ja pullaa”, harrastamista, liikuntaa, retkiä, joista syntyy kiinnipitävä lähiyhteisö myös vaikeassa tilanteessa oleville. Yksinäisyys vähenee ja hyvinvointi lisääntyy. Ihmiset saavat tukea samassa tilanteessa olevilta. Tiedot ja taidot karttuvat. Syrjäytyminen estyy.
- kotoutumista edistäviä kohtaamisia, toimintamahdollisuuksia ja ihmissuhteita
- tiedonjakamista, neuvontaa, koulutusta muun muassa tilaisuuksissa ja erilaisin materiaalein, jotka ovat kaikkien käytettävissä, esimerkkinä laaja digineuvonta ja -tuki.
- mahdollisuuksia lähteä toimimaan vapaaehtoisena, voimaantua auttamaan muita, mikä lisää hyvinvointia ja onnellisuutta
- vertaistukea niin kasvokkain kuin verkossa
- mahdollisuuden ottaa yhteyttä ja tulla autetuksi nimettömänä, mikä helpottaa vaikeiden asioiden esille ottamista ja tuen saamista. Järjestöt nostavat esiin vaikeita, piilossa olleita asioita myös laajemmin yhteiskunnassa.
- monenlaista matalan kynnyksen apua: auttavia puhelimia ja verkossa annettavaa tukea, matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, esimerkiksi mielenterveyskuntoutujille, asukastiloja
- ammatillisia palveluita, kuten kriisiapua, ensi- ja turvakotien palveluita, päihdekuntoutusta

Tämän ”tavanomaisen” järjestötyön lisäksi osalla järjestöistä, kuten Suomen Punaisella Ristillä, on tehtäviä kokonaisturvallisuuden yhteistoiminnassa, varautumisessa, kriiseissä ja niistä toipumisessa.

Suomen aktiivinen ja kattava kansalaisjärjestökenttä toimii alueellisesti ja paikallisesti ihmisten lähellä. Sen kautta voidaan aktivoida ihmisiä kehittämään omaa ja lähiympäristönsä turvallisuutta ja viedä turvallisuutta lisääviä käytäntöjä ihmisten arkeen. Noin 11 000 sosiaali- ja terveysjärjestössä on 1,3 miljoonaa jäsentä.

Ihmisiä voidaan tavoittaa järjestöjen kautta, myös sellaisia ryhmiä, joihin on muuten vaikeaa saada yhteys, kuten asunnottomat, vaikeavammaiset ihmiset tai vapautuvat vangit.

Järjestöjen toiminnassa saadaan tietoa ihmisten huolenaiheista ja turvallisuustarpeista sekä nk. heikkoja signaaleja yhteiskunnan muutoksista. Tätä tietoa järjestöt välittävät viranomaisille ja päättäjille, mikä auttaa ennakoimaan ja estämään turvallisuusongelmia.

Turvallisuutta ei voida lisätä niukkenevin resurssein

Kohdassa 5.10.2. todetaan, että valtiontalouden näkymät ovat julkisen talouden suunnitelmakaudella 2022-2025 epävarmat eikä lisäresurssitarpeisiin voitane vastata kaikilla hallinnonaloilla tarvetta vastaavalla tavalla. Tämä koskee myös sisäisen turvallisuuden palvelujen resurssitarpeita.

Myös järjestöjen vähenevä rahoitus vaikuttaa niiden monipuoliseen panokseen sisäisen turvallisuuden parantamiseksi. Kansalaisjärjestötoiminnan rahoitus onkin syytä saattaa riittävälle ja kestävälle perustalle niin, että kansalaisyhteiskunnan autonomia samalla säilyy.

Julkisen talouden tiukentuminen koskee myös sosiaali- ja terveyspalveluita, joiden saatavuus ja laatu ovat tärkeitä syrjäytymisen ehkäisemiseksi, 5.4.1., ja jotka ovat erityisen tärkeitä esimerkiksi vanhoille ihmisille, mielenterveys- ja päihdekuntoutujille sekä lapsiperheille. Peruspalveluissa on jo pitkään ollut aliresursointia ja se vaikuttaa monin tavoin turvallisuuteen.

Konkreettisia keinoja turvallisuuden parantamiseksi täsmennettävä

Luvussa 5 todetaan, että *Ennalta ehkäisemme turvallisuusongelmia laajassa yhteistyössä.* Selonteko ei kuitenkaan anna selkeitä vastauksia, miten tämä tehdään. Todetaan vain, että vahvistetaan monialaisten hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen toimenpiteitä yhteistyössä kuntien, järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa. Miten tämä käytännössä tapahtuu, kenen aloitteesta ja kenen johdolla?

Kohdassa 5.4.2. esitetään keinoja vähentää eriarvoisuutta ja syrjäytymistä. Myös tässä kuvataan eri hallinnonalojen välisen koordinaation parantamista, poikkihallinnollisen työn kehittämistä ja muun muassa yhteistyötä kuntien kanssa. Näistäkin toimista voi kysyä edellisen kappaleen kysymykset.

Selonteossa mainitut ohjelmat ja niiden konkreettinen toimeenpano ovat tärkeitä: Tapaturmia ehkäistään toimeenpanemalla Turvallisesti kaiken ikää - koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn ohjelma 2021-2030. Lisäksi mainitaan muun muassa Naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma, Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelma, toimenpideohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa ja kansallinen lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisohjelma sekä Rasisminvastainen ja hyvien väestösuhteiden toimintaohjelma.

Myös kansallisen lapsistrategian olisi syytä näkyä selonteossa. Se linjaa keinoja, joilla luodaan lapsen oikeuksia kunnioittava Suomi, jossa oikeuksien toteutuminen ei riipu syntyperästä, kotitaustasta tai muista lapsen piirteistä. Strategia sisältää muun muassa toimenpiteitä haavoittuvassa asemassa olevien lasten oikeuksien turvaamiseksi, syrjinnän ja eriarvoisuuden torjumiseksi ja lasten suojelemiseksi väkivallalta. Lapsiin, nuoriin ja perheisiin panostaminen

on erityisen tärkeää, sillä varhaislapsuus ja nuoruusikä ovat erityisen haavoittuvia elämänjaksoja turvallisuuden näkökulmasta.

Järjestöyhteistyötä sote- ja pelastustoimen uudistuksessa

Sote- ja pelastustoimen uudistuksessa tärkeää on yhteistyö eri toimijoiden välillä. Hyvinvointialueilla kolmas sektori, järjestöt ja niiden vapaaehtoiset on tärkeä ottaa mukaan jo suunnitteluvaiheessa.

Koko järjestösektori tekee laaja-alaista turvallisuustyötä, ja sen jatkuvuus on syytä varmistaa osana sote-uudistusta. Järjestöjen työn merkityksen tunnistaminen ja sitominen osaksi hyvinvointialueen pelastustoimen palvelukokonaisuutta ja tavoitteita lisäisi toiminnan tehokkuutta.

Tiedonkulkua järjestöjen ruohonjuuritason työstä viranomaisille on parannettava samoin kuin tämän tiedon hyödyntämistä alueellisessa ja paikallisessa päätöksenteossa. Viranomaisten järjestötyön tuntemusta on lisättävä, jotta ihmisiä osataan ohjata järjestöjen toimintaan ja palveluihin. Järjestöiltä löytyy myös toimintamalleja, joilla eri ryhmien turvallisuutta voidaan lisätä.

Päihdehaittojen vähentäminen keskeistä

Luvussa 5 mainitaan ohjelmia, joilla pyritään lisäämään turvallisuutta. Listasta puuttuvat Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma ja Päihde- ja riippuvuusstrategia, vaikka päihteidenkäytön vaikutus tapaturmiin, onnettomuuksiin, väkivaltaan ja muuhun rikollisuuteen tunnetaan. Koronapandemiasta todetaan, että pitkittyvä epidemia seurauksineen lisää mielenterveys- ja päihdehäiriöitä, millä on vaikutuksia turvallisuuteen. Nämä ohjelmat ja Asunto ensin -periaatteen mukaisen työn jatkuminen tulee ottaa huomioon.

Ehkäisevä päihdetyö ja siihen tarvittavat resurssit ja rakenteet on syytä tuoda esiin turvallisuutta lisäävinä ratkaisuina. Varsinkin, kun tavoitteena on siirtyä korjaavista palveluista ennaltaehkäisyyn ja selonteossa todetaan, että se on myös taloudellisesti kannattavaa.

Päihdepalveluiden saatavuuteen ja toimivuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota sote-uudistuksessa.

Ikääntyneiden ihmisten turvallisuus ansaitsee enemmän huomiota

Suomi on nopeasti ikääntyvä yhteiskunta, mutta selonteossa vanhojen ihmisten turvallisuutta käsitellään vain toimintaympäristön kuvauksessa 4.1.6., 4.1.7. Siihen tulisi kiinnittää enemmän huomiota.

Tilastoitavien turvallisuusuhkien lisäksi ikääntyneitä uhkaavat toimintakyvyn heikkenemisestä johtuvat seuraukset. Myös yksinäisyys tulee nähdä turvallisuutta heikentävänä tekijänä. Esimerkiksi turvahälytyksiä saatetaan tehdä enemmän turvattomuuden ja yksinäisyyden kuin fyysisen avuntarpeen vuoksi, jota varten palvelu on kehitetty.

Yli 65-vuotiaat joutuvat yhä useammin huijausten ja petosten kohteeksi. Petosrikokset ovat yleistyneet, vaikka rikollisuus on vähentynyt. Ikääntyneisiin kohdistuvien petosten erityispiirre on se, että taloudelliset menetykset ovat olleet suuria ja ne ovat vaarantaneet haavoittuvassa asemassa olevien vanhusten toimeentulon.

Yhteiskunnan monimutkaistuminen ja digitalisaatio työntävät monia vanhoja ihmisiä syrjään. Turvattomuus lisääntyy, kun maailma ympärillä näyttää vieraalta ja vaikeasti ymmärrettävältä ja omia asioita on vaikea hoitaa.

Digipalveluiden turvallisen käytön opastukseen tulee ikääntyneillä kiinnittää huomiota. Julkisten palveluiden tulee kuitenkin olla myös kaikkien niiden ihmisten saatavilla, jotka eivät kykene käyttämään sähköisiä palveluita, esimerkiksi turvallisuuteen liittyviä pelastustoimen palveluita.

Asuntokanta ja asuinympäristöt tulee sovittaa ikääntyvälle väestölle sopiviksi. Kun niissä huomioidaan esteettömyys ja muutenkin turvallisuus, ne vähentävät tapaturmia. Ne ovat turvallisia ja toimivia myös muille, kuten vammaisille ihmisille.

Selonteossa kuvataan monia turvallisuusuhkia, jotka koskettavat myös ikääntyneitä ja ovat usein sidoksissa heidän aiempaan elämänkulkuunsa, kuten vahingolliset ihmissuhteet ja kaltoinkohtelu perheissä. Osin niissä voi olla vanhuusspesifisiä tekijöitä, kuten aggressiivisesti käyttäytyvä muistisairas puoliso tai loppuun palanut iäkäs omaishoitaja. Näitä olisi syytä avata.

Ilmastonmuutoksen turvallisuusvaikutuksiin lisää huomiota

Ilmastonmuutoksen aiheuttamia turvallisuusuhkia käsitellään selonteossa toimintaympäristön muutoksia kuvailevassa osiossa 4.2.1., 4.2.2.,4.2.3.,4.2.4 Se olisi syytä huomioida myös turvallisuuden tunnetta heikentävänä asiana, etenkin nuorilla. Nuorisobarometrin 2018 mukaan se aiheuttaa epävarmuutta ja turvattomuutta enemmän kuin esimerkiksi syrjäytyminen, maailmanpoliittinen tilanne tai hyvinvointipalveluiden tulevaisuus.

On myös tärkeää huomioida, että ilmastotoimet voivat lisätä eriarvoisuutta, polarisaatiota ja populististen liikkeiden kannatusta ja heikentää näin sisäistä turvallisuutta.